

1998. GADA 25. MAIJA SORBONNAS DEKLARĀCIJA: KAS TAJĀ IR TEIKTS UN KAS TAJĀ NAV TEIKTS

Prof. Gijs Haugs, 1999. gada marts

Plānojot turpmāko darbību saistībā ar Sorbonnas deklarāciju, ir nopietni jāņem vērā, ka attiecībā uz Sorbonnas deklarācijas saturu un tās nozīmi pastāv plaši izplatīts pārprasts viedoklis. Šīs piezīmes ir uzrakstītas, lai apkopotu, kas Sorbonnas deklarācijā ir teikts un kas tajā nav teikts. Lai panāktu Deklarācijas būtības un mērķu labāku izpratni, tālāk sekojošie komentāri balstās ne tikai uz tekstu, kuru faktiski parakstīja četri ministri, bet arī uz to, kas intensīva divu dienu semināra laikā pirms deklarācijas parakstīšanas tika pausts ziņojumos un debatēs.

Sorbonnas deklarācija uzreiz piesaistīja lielu uzmanību, taču tā sastapās arī ar spēcīgu pretestību, kuras galvenie cēloņi varētu būt trīs tālāk aprakstītie.

1. Pasludinātais mērķis “saskaņot” augstākās izglītības sistēmu arhitektūru¹.

“Harmonizācijas” jeb “saskaņošanas” jēdziens parādās divas reizes un abas reizes tas attiecas tikai uz strukturāliem aspektiem:

- nosaukumā ar atsauci uz sistēmas “arhitektūru”,

- un priekšpēdējā rindkopā, ar atsauci uz “grādu un studiju ciklu vispārējo shēmu”.

Tieši tādus pašus secinājumus varam izdarīt, izpētot debašu saturu, kur harmonizācijas jēdziens parādās tikai attiecībā uz “galvenajiem līmeņiem, bet ne uz saturu un ceļiem, pa kādiem šos līmeņus sasniedz”.

Nekur nav atrodama atsauce, pat ne mājiens uz satura, mācību plānu vai metodiku saskaņošanu. Par to pašu varam pārliecināties no debatēm, kas notika pirms deklarācijas parakstīšanas, kurās virkne runātāju, (tajā skaitā Francijas izglītības ministrs Aļegrs un citi galvenie runātāji) atkārtoti pasvītvoja nepieciešamību pēc daudzveidības un to, ka jārespektē nacionālās atšķirības. Satura saskaņošana netika paredzēta nekādā veidā (izņemot jautājumu no zāles, ko uzdeva kāds students, kura viedoklis bija tāds, ka satura labāks saskaņojums gan mācību vielas, gan tās apgūšanas kalendārā plāna ziņā atvieglotu studentu mobilitāti: konferences materiālu 72. lpp)

Deklarācijas pēdējā rindkopa (kas apraksta konkrētās saistības, ko uzņemas parakstītāji) paskaidro deklarācijas mērķus un nolūkus, neizmantojot saskaņošanas vārdu un bez jebkādas atsauces uz studiju saturu:

- ministri uzņemas veicināt ‘kopīgas atskaites shēmas veidošanu’ (interesanti, ka šeit izmantotie izteicieni ir visai līdzīgi tiem, kas parādās Dīringa 1997. gada ziņojumā Lielbritānijā: tā 11. apakšziņojuma tēma ir ‘Kvalifikāciju shēmas izveide: attiecības ar kontinentālo Eiropu’);

¹ Būtībā visa pretestība, kas attiecas uz “saskaņošanu” balstās uz apstākli, ka Eiropas akadēmiskā sabiedrība tik slimīgi uztvēra aizdomu līmenī izplatījušos domu, ka kāds varētu vēlēties Eiropas līmenī “saskaņot” programmu saturu, ka tika radītas arvien jaunas baumas un arvien vairāk aizmirsts, ka runa ir tikai par grādu struktūras saskaņošanu, lai valstis varētu saprast cita citas izglītības sistēmu un lai kļūtu vieglāka studentu un mācītspēku pārvietošanās Eiropas mērogā – A.R.

- kopējā atskaites shēma, kuras izveidi deklarācijā paredzēts stimulēt, ir virzīta uz 'ārējās atzīšanas veicināšanu un studentu mobilitāti un nodarbināmību'. Šeit nav norādes uz studiju saskaņošanu, kā rezultātā veidotos viens vienīgs kopējs 'modelis'. Faktiski tika pat skaidri pateikts, ka nevar būt runas par kaut kāda "viena vienota modeļa" izveidi.

2. Pretrunīgais priekšlikums par Eiropas mēroga augstākās izglītības kvalifikāciju shēmas izveidi pēc 3, 5 un 8 studiju gadiem.

3-5-8- shēma, iespējams, bija vispēcīgākais pamats opozīcijai pret Sorbonnas deklarāciju, kaut gan Sorbonnas deklarācijā tā nav pat pieminēta, par šādu shēmu ir runāts tikai Attali ziņojumā Francijai.

Pašu lielāko kņadu ap Sorbonnas deklarāciju faktiski ir izraisījis tas, ka praktiski vienlaicīgi 1998. gada maijā turpat Parīzē tika publicēta gan Sorbonnas deklarācija, gan Attali ziņojums. Attali ziņojums satur virkni rekomendāciju fundamentālām izmaiņām Francijas augstākās izglītības sistēmā, taču tam ir pārsteidzošs nosaukums ('Par Eiropas modeli augstākajā izglītībā'). Šāds nosaukums nekādi nebalstās Attali ziņojuma saturā, ja nu vienīgi kontekstā, kurā šis ziņojums tapa². Tas radīja pārpratumus, kā rezultātā dažādu valstu augstākās izglītības politikas veidotāji skatīja abus dokumentus kā vienotu veselumu.

Attali ziņojums tika sagatavots pēc ministra Alegra pieprasījuma, kurš pētījumam izvirzītajās vadlīnijās izteica bažas par franču sistēmas konkurētspēju, īpaši atzīmējot tās unikālo sašķeltību universitātēs un *Grandes écoles*³. Ziņojums tiešām analizē tieši šos jautājumus. Ziņojumu sagatavoja daudzveidīga franču ekspertu komisija. Komisija tikās ar 71 cilvēku, no kuriem tikai viens bija ārzemnieks.

Ziņojuma pielikumos sniegts diezgan īss dažu ārzemju izglītības sistēmu raksturojums, kurš satur visai pārsteidzošus apgalvojumus, piem., līdzības piedēvēšana franču IUT no vienas puses un vācu *Fachhochschulen* un bijušajiem britu *polytechnics* no otras⁴. Britu sistēmas raksturojumā 4 gadu *honours* grādi un skotu grādi nav pieminēti vispār, ir ignorēta arī subgrāda diplomu loma. Raksturojot ASV sistēmu, 4 gadu bakalaura grādi un lielais skaits reģionālo koledžu, kas piedāvā 2 gadu kvalifikācijas, ir gan pieminēti, taču šie fakti, šķiet, nekādā veidā nav ņemti vērā, veidojot rekomendācijas. Ziņojumā faktiski nav pat mēģināts pamatot tā atsauci uz šķietamo Eiropas divu pakāpju kvalifikāciju shēmu (pirmais grāds/kvalifikācija pēc 3 gadiem, tam seko pēcdiploma studijas, kuras noved vai nu pie maģistra grāda pēc 5 gadiem, vai pie doktora grāda pēc 8 gadiem). Izteiktie apgalvojumi galvenokārt šķiet balstīti uz ziņām par tendencēm un reformām, kas ir vai nu uzsāktas, vai pasludinātas Lielbritānijā, Itālijā un Vācijā, saskatot tajās konvergenci uz pirmo grādu pēc 3 gadiem.

² Proti, autora doma, šķiet, bijusi tā, ka 3-5-8 shēmas ieviešana Francijā pašreizējās franču shēmas vietā (kur dažāda nosaukuma grādi un diplomu tiek piešķirti pēc 2,3,4, vai 5-6 gadu studijām) padarītu franču sistēmu pārējai Eiropai labāk saprotamu – A.R.

³ *Grandes écoles* NAV neuniversitātes tipa augstskolas. Tās ir ļoti prestižas universitātes tipa un līmeņa augstākās izglītības iestādes, taču tās parasti ir specializējušās vienā vai nedaudzās studiju jomās – A.R.

⁴ Šādu apgalvojumu apšaubāmību var skaidri saskatīt, salīdzinot franču, britu un vācu sistēmas kaut vai uz konspektīvo aprakstu pamata, kas dots Jettes Kiršteinas ziņojumā – A.R.

Par spīti nosaukumam, Atali ziņojums ir jāuztver kā tas, kas tas patiesībā ir: nacionāls ziņojums, kas pievēršas aktuālām problēmām savā valstī, skatot tās Eiropas un starptautiskā kontekstā. Gluži skaidrs, ka mūsu uzdevumos nekādi neietilpst jautājumi par Atali ziņojuma atbilstību un noderību Francijas augstākās izglītības politikas veidošanā. Tomēr ir divi (ar Atali ziņojumu saistīti – A.R) galvenie aspekti, kas ir būtiski diskusijai par tālāku attīstību pēc Sorbonnas deklarācijas parakstīšanas:

- kaut arī ir būtiski saskatīt konverģences tendences Eiropā, 3-5-8 'modelis', uz kuru balstās Atali ziņojuma rekomendācijas, ir visai tālu no tā, lai būtu saucams par vispārpieņemtu un kopīgu;

- to, kā tiek uzņemta un izprasta Sorbonnas deklarācija, lielā mērā ir ietekmējusi reakcija (un pārsvarā negatīva) uz 3-5-8 shēmu, kaut arī Sorbonnas deklarācijā šāda shēma vispār nav pieminēta.

Sorbonnas deklarācijā ir pieminēta nepieciešamība veidot pirmā cikla grādus, kas būtu 'starptautiski atzīti' par 'atbilstošu kvalifikācijas līmeni', un pēcdiploma ciklu 'ar īsāku maģistra grādu un garāku doktora grādu', ar 'iespējām pāriet no viena uz otru'. Ir arī minēts, ka ir pazīmes, ka šāda divu ciklu sistēma veidojas un ka starptautiska salīdzinājuma un ekvivalences nolūkos tai būtu jāklūst vispāratzītai.

3. Deklarāciju paraksta četru lielāko ES valstu ministri, kas ir atbildīgi par augstāko izglītību.

Kaut arī Sorbonnas seminārā piedalījās arī citu valstu akadēmisko un valdības aprindu pārstāvji, Deklarāciju uz vietas parakstīja tikai 4 ministri. Skaidrākā apņemšanās, kuru tie pauda, attiecas uz viņu pašu valstu izglītības sistēmām, taču pēdējie teikumi paplašina deklarācijas darbības sfēru: šī 'vienreizējā iespēja pieteikt kopēju pasākumu uzsākšanu ar mērķi izveidot Eiropā kopēju augstākās izglītības telpu', kuru Parīzē parakstīja 4 valstu ministri, pilnīgi noteikti ir pasākums, kas aptver arī visas citas Eiropas valstis un, attiecīgās jomās un atbilstoši Māstrihtas līgumam, arī Eiropas Savienību. Šīs domas parādījās arī konferences runās, it īpaši, kad Moscovici kungs (Francijas valdības Eiropas lietu ministra vietnieks) aicināja veidot aptverošu plānu, lai garantētu, ka studenti, augstskolu beidzēji un mācībspēki tiešām varētu izmantot tās tiesības, kas attiecas uz "zināšanu Eiropu" (piem., mobilitāte, atzīšana, piekļuve darba tirgum), un ka visi šķēršļi, kas to kavē, tiktu likvidēti līdz 2005. gadam.

Tas arī, visticamāk, ir iemesls, kādēļ nākošajā teikumā, kurš ir arī Deklarācijas pēdējais teikums, parakstītāji 'aicina visas Savienības valstis un arī citas Eiropas valstis tiem pievienoties šā mērķa sasniegšanā, bet visas Eiropas universitātes – nostiprināt Eiropas pozīcijas pasaulē. Aicinājums skaidri nenorāda Eiropas Savienības lomu.

Francijas valdība ir paziņojusi, ka vēlākā laika posmā virkne Eiropas valstu ir apliecinājušas savu pievienošanos Deklarācijai (Dānija, Beļģijas flāmu un vācu kopienas, Šveice, Bulgārija un Rumānija) vai arī izteikušas savu vēlēšanos pievienoties (Ungārija, Čehija, Slovākija, Slovēnija, Horvātija).

Analizēt politiskās izvēles un Sorbonnas pasākumu diplomātisko realizāciju un attēlot visas iespējamās vilšanās, ko tā varētu būt izraisījusi, ir ārpus šī ziņojuma mērķiem.

Savukārt, šķiet, būtu svarīgi un atbilstoši teikt, ka gan pati deklarācija, gan debates pirms tās parakstīšanas, nepārprotami liecina, ka Sorbonnā notikušais tika uztverts kā agrīnie soļi pakāpeniskā procesā: lietotie izteicieni ietver 'iesaistīšanos pūliņos' (Deklarācija), 'iespējamo darbību paredzēšanu, kuras vispirms apspriežamas darba grupās' (Francijas Universitāšu rektoru konferences viceprezidents), 'progresējoši', 'pakāpeniski' procesi (Alegra kungs un daudzi citi).

Bez iepriekšminētā ir vēl divi Sorbonnas deklarācijas aspekti, kas šķiet pietiekoši nozīmīgi, taču kam līdz šim ir pievērts pārsteidzoši maz uzmanības.

Izaicinājums, kas izriet no nepieciešamības Eiropas augstākajai izglītībai saglabāt (vai, pēc daudzu runātāju domām, atgūt) tās konkurētspēju pasaules zināšanu radīšanas un izplatīšanas tirgū. Šis nozīmīgais aspekts nav aizmirsts arī pašā Deklarācijas tekstā, taču tas bija daudz vairāk jūtams debašu laikā. Ja lasām to kopā ar Sorbonnas semināra materiāliem, Deklarāciju ļoti viegli var interpretēt kā aicinājumu strādāt pie starptautiskas konkurētspējas. Cena, kas jāmaksā par pozīciju zaudēšanu starptautiskajā izglītības tirgū, ir apjausta. Deklarācijas parakstīšanas laikā Lielbritānija jau bija uzsākusi plašus pasākumus tās augstākās izglītības pārdošanā pasaules tirgū, bailes par starptautiskas intereses zudumu bija galvenais faktors, kas noteica Vācijas darbības savas izglītības sistēmas salīdzināmības palielināšanai ar citām sistēmām pasaulē, bet Francija jau gatavojās pasludināt, ka tā veido jaunu nacionālo aģentūru maksas studentu vervēšanai no ģeogrāfiskajām joslām ārpus franciski runājošā reģiona un Eiropas.

Daudzi galvenie runātāji vērsa uzmanību uz faktu, ka Eiropa zaudē pozīcijas konkurencē ar ASV un ka, lai spētu šai tendencei pretoties, Eiropā ir nepieciešama vieglāk "lasāma" (izprotama)⁵ un salīdzināma kvalifikāciju sistēma.

Tādas Sorbonnas Deklarācijas interpretācijas, kas ignorē to, ka tās pamatā vislielākā loma ir bažām un rūpēm par Eiropas nākotnes lomu pasaules mēroga konkurencē par studentiem, mācībspēkiem un pētniekiem, būtu ārkārtīgi tuvredzīgas un bīstami aplamas. Bažas par konkurētspēju vienlaicīgi deva krietnu impulsu darbībai (izglītības sfērā) un trauksmes signālu politiķiem.

Darba tirgus dimensija

Sorbonnas deklarācija vairāk runā par "kvalifikācijām" (apgūtajām zināšanām un prasmēm, kas izmantojamas darba tirgū) nekā par akadēmiskajiem grādiem⁶. Daži ar šo dimensiju saistīti aspekti ir skaidri (piem., tie, kas attiecas uz beidzēju nodarbināmību vai to mobilitāti Eiropas kopējās telpas ietvaros), kamēr citi tekstā tieši neparādās, kaut tiem var būt tikpat liels iespaids uz nodarbinātību Eiropā: pasaules klases universitāšu kā inovatīvu biznesu izauklētāju loma, nepieciešamība pēc absolventiem, kas darbotos

⁵ Deklarācija ienes jaunu vārdu starptautiskajā augstākās izglītības žargonā. Neskatoties uz valodnieku pretošanos, angļiskajos tekstos ir teikts, ka jaunajai kvalifikāciju sistēmai jābūt "easy readable" – A.R.

⁶ Divaini, taču šeit nozīmīgu lomu nospēlēja tas, ka Lisabonas konvencijā termins "kvalifikācijas" ir sugasvārds, kas apzīmē gan grādus, gan diplomus, gan profesionālās kvalifikācijas. Tādā pašā nozīmē tas bija lietots Sorbonnas deklarācijas uzmetumā, taču politiķi nebija pievērsuši uzmanību terminoloģijai un vārda "kvalifikācija" sakarībā izvērsās intensīva diskusija, kuras rezultātā izkristalizējās atziņa, ka mūsdienās tīri "akadēmiska" izglītība nevar būt galvenais mērķis un katram augstskolas grādam sev līdzī jānes arī darba tirgū izmantojamas prasmes – A.R.

augstos posteņos ārzemēs, kā arī izglītības sektora loma uz eksportu orientētā biznesā - visus šos aspektus savās diskusijās pieminēja ministri.

Tātad Sorbonnas deklarācija nebūt neattiecas tikai uz akadēmisko atzīšanu vai salīdzināmībukā tādu: debašu dziļākā jēga ir nesaraujami saistīta ar arvien vairāk Eiropas mēroga un patiesi starptautiska darba tirgus rašanos.

Secinājumi:

Kas ir un kas nav Sorbonnas deklarācija.

Tās ir aicinājums pakāpeniski ieviest saderīgāku atskaites shēmu galvenajiem kvalifikāciju līmeņiem nevis mēģinājums ierobežot kultūru vai izglītības daudzveidību.

Tā pamatojas uz sadarbību starp augstākās izglītības pasauli un valdībām, zināmā mērā ar studentu un ekonomisko aprindu iesaisti.

Tā nodarbojas ar kvalifikācijām nevis ar akadēmiskajiem nosaukumiem kā tādiem.

Tā atbalsta izteiktu pirmsdiploma un pēcdiploma izglītības ciklu ieviešanu, taču tā pat nepiemin Atali ziņojumā minēto '3-5-8' grādu struktūru. Ministri, kas parakstīja Deklarāciju, nav parakstījuši aicinājumu veidot standartizētu 3-5-8 'modeli'.

Tā nav pirmais solis procesā, bet drīzāk apkopo izmaiņas, kas uzsāktas vai ierosinātas virknē pagājušajā gadā izstrādāto nacionālo ziņojumu.

Tas ir aicinājums Eiropai ieņemt piltiesīgu vietu pasaules zināšanu un izglītības tirgū.

Tā nav noslēgta iniciatīva un tā var būt sekmīga tikai tad, ja to atbalsta daudz vairāk valstu, nekā sākotnējās četras.

Šis dokuments tika sagatavots kā Eiropas Savienības Rektoru konferenču konfederācijas un Eiropas Universitāšu asociācijas kopīgā projekta "Tendences Eiropas augstākās izglītības struktūrās" daļa. Šit izteiktais ir autora viedoklis.

Gijs Haugs, 1999. gada martā